

Begrazing met schapen

ANTJE EHRENBURG

In de Amsterdamse Waterleidingduinen heeft eeuwenlang beweiding plaatsgevonden. Rond 1940 kwam aan deze agrarische activiteit een einde. Sinds een aantal jaren vindt echter in een paar deelgebieden opnieuw begrazing plaats, nu als natuurbeheersmaatregel.

Gestimuleerd door de goede resultaten hiervan heeft Gemeentewaterleidingen ervoor gekozen ook een karakteristiek duinlandschap bij de Zilk opnieuw te beweiden. Sinds juli 1992 graast hier een kudde Drentse heideschappen. In dit artikel wordt ingegaan op het hoe en waarom van deze begrazing en de eerste ervaringen.

Uit historische bronnen weten we dat er al eeuwenlang beweiding in de duinen plaatsvindt. In de 19e eeuw liepen er meerdere schaapskudden in de Amsterdamse Waterleidingduinen, die overdag door een herder werden gehoed en 's nachts in schaapskooien werden ondergebracht. In de loop van de 20e eeuw nam het belang van de duinen voor de landbouw geleidelijk af als gevolg van verdroging. In de jaren veertig kwam een einde aan de landbouw in de duinen.

Het einde van de begrazing rond 1940 bleek niet definitief, want in 1985 is Gemeentewaterleidingen begonnen met het opnieuw inscharen van jongvee. Het oogmerk van de beweiding is nu echter geheel anders dan vroeger. Stond vroeger het belang van de boer voorop (voldoende goede weidegrond voor zijn vee), nu is het landschap van de duinen zelf de reden waarom er weer beweide/begraasd wordt. Met begrazing ontstaat er een meer gevarieerd landschap. Met name de afwisseling in vegetatiestructuren zal toenemen; grazende dieren kunnen bijvoorbeeld eentonige grasvlakten en struwelen omvormen in meer gevarieerde graslanden en open struwelen. Ook wordt er bij begrazing over het algemeen een toename van het aantal plantensoorten verwacht. In een afgegraasde en hier en

daar vertrapte vegetatie dringt meer licht door (soms tot op de bodem), waardoor bepaalde kleine plantjes weer kunnen kiemen.

Het gebied Paardenkerkhof/Sasbergen

Dit gebied is ongeveer 100 ha groot en bestaat voor het grootste deel uit kalkarme, oude duinen. In dit strandwallenlandschap komen afwisselend duineikenbossen voor (zie figuur), duinheide (op 't Heitje), korstmosrijke buntgrasvegetatie en zandzegge-duinrietvegetatie. Meer westelijk heeft overstuiving met jong duinzand plaatsgevonden en komt kalkrijk duindoornlandschap voor. Het Heitje kun je uniek noemen, omdat het één van de weinige gebieden van de vastelandsduinen ten zuiden van Bergen is waar nog struikheide voorkomt.

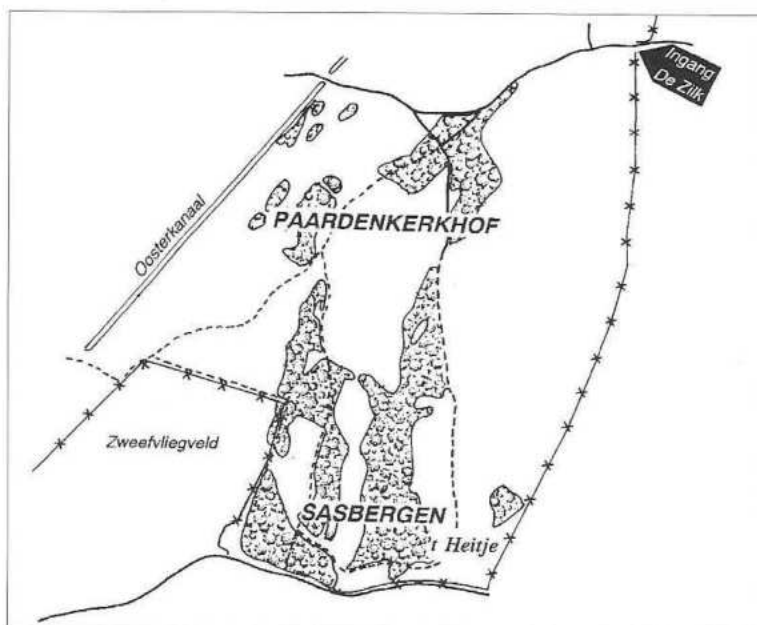
Vergrassing

In het gebied is de laatste jaren een toenemende vergrassing gekonstateerd. Dit blijkt o.a. uit gegevens van de plantenwerkgroep en uit luchtfoto-interpretaties van het gebied. De oorspronkelijk open (korst)mosrijke buntgrasvegetatie met struikheide dreigt hier verdrongen te worden door vooral zandzegge en duinriet. Alleen in de vegetatie waar struikheide dominant voorkomt (2,8 ha) kon geen duidelijke toename van vergrassing worden aangetoond. In de voormalige eikenhakhoutbossen echter, waar vroeger veel strooisel lag en een kruidenrijke ondergroei voorkwam, groeit nu een dicht tapijt van zandzegge. Verscheidene factoren spelen bij deze vergrassing een rol. Als belangrijkste oorzaken kunnen worden genoemd: de stikstofdepositie vanuit de atmosfeer, het stoppen van de schapenbegrazing in de jaren veertig en het periodiek ineenstorten van de konijnenpopulatie als gevolg van myxomatose sinds de jaren vijftig.

Waarom begrazing in dit gebied?

Doordat de belangrijkste oorzaak van het probleem, de hoge stikstofdepositie, vermoedelijk niet binnen afzienbare tijd weggenomen zal worden, is de vergrassing waarschijnlijk niet tijdelijk, maar structureel. Het doel van de begrazing is dan ook om de kenmerkende landschappen van het gebied te handhaven en zo mogelijk te laten uitbreiden (met prioriteit voor de duinheide), met andere woorden de vergrassing terug te dringen. Het grootste voordeel van begrazing boven maaien is dat het een invloed op de vegetatie heeft die zeer gespreid in ruimte en tijd plaatsvindt. Hierdoor ontstaat een bijzonder gevarieerde vegetatiestructuur. Tevens is een cultuurhistorisch argument voor begrazing in dit gebied aan te dragen: het feit namelijk dat hier eeuwenlang begrazing heeft plaatsgevonden. Andere voorbeelden hiervan vormen het beheer van het zeedorpenlandschap bij Zandvoort en het hakhoutbeheer.

Begrazing met schapen in het gebied Paardenkerkhof/Sasbergen (tekening: Leo van Breukelen).

De pas losgelaten schapen vallen meteen aan op de Amerikaanse vogelkers, juli 1992 (foto: Koen Versterre).

Met welk dier en hoe?

De prioriteit van handhaving of mogelijk uitbreiding van de duinheide verklaart voor een groot deel de keuze voor begrazing met Drentse heideschapen. Schapen zijn namelijk selectieve eters op grassen en loten van struikheide, wat de vorming van jonge loten aan de heidestruikjes bevordert. Runderen daarentegen grazen niet selectief en vertrappen veel. Bovendien hebben primitieve schapenrassen 's winters geen bijvoeding en minder verzorging nodig dan runderen. Helaas is het grazen onder begeleiding van een herder financieel niet haalbaar. De schapen worden daarom jaarroond ingezet binnen een raster. Door de voedselvoorzorg van de schapen zal de graasintensiteit binnen het gebied verschillen.

De dichtheid waarin de schapen het eerste jaar het gebied begrazen bedraagt 1 schaap per 2,5 hectare. Deze extensieve vorm van begrazing zal door uitbreiding van de kudde in de loop van de jaren in intensiteit toenemen. De mate waarin de kudde mag groeien zal afhangen van de graasresultaten in het veld. Konform de doelstellingen van het project zal bij de beoordeling hiervan prioriteit worden gegeven aan de duinheide. Liever de heide in goede staat en de vergrassing wat minder goed aangepakt, dan kortgegrasde grasmatten en alle heide opgegeten! Bovendien wordt op een extensieve manier de kleine fauna zo min mogelijk geschaad, die voor haar ontwikkeling voor een deel van dichtte grazige vegetatie afhankelijk is.

De praktijk

Bij de aankoop van de kudde zijn de 40 schapen (allen oien of wijfjesschapen) eerst tijdelijk ingerasterd in het Achterhaasvelderbos. Dit naaldbos wordt in voorkomende gevallen nog steeds gebruikt als tijdelijk onderkomen voor de schapen (bv. jonge rammen). Rond het gebied Paardenkerk-

hof/Sasbergen is een degelijk raster geplaatst van lage eikenpaaltjes met grofmazig gaas en ook was er gezorgd voor een tweetal drinkbakken met zonepaneel. Verdere inrichting betrof een wildrooster, toegangshekken en een aantal overstapjes. In juli 1992 was het gebied (Paardenkerkhof/Sasbergen) gereed om de nieuwe kudde te ontvangen. De pas losgelaten schapen leken zich al snel in het gebied thuis te voelen. Zij trekken zich weinig aan van de wandelaars die het gebied net als voorheen op én buiten de paden mogen betreden. De schapen vinden voldoende lekkers om te eten. Allerlei grassen en ook uitlopers van de Amerikaanse vogelkers worden met graagte gegeten. De struikheide wordt af en toe begraasd. Bij slecht weer schuilen de schapen in de bossen. De schapen kunnen zichzelf in de winterperiode zeer goed redden. Ook bij strenge vorst scharrelen zij hun kostje wel bij elkaar. Uit voorzorg worden de schapen vrijwel dagelijks door één van de terreinmedewerkers opgezocht om te kijken hoe het gaat. Veterinaire zorg is volgens de Veewet verplicht, maar tot nu toe niet nodig gebleken.

In november 1992 is een ram bij de kudde gezet. Vervolgens zijn in april geheel zelfstandig de eerste lammetjes geboren. De kudde heeft zich inmiddels met 43 dieren uitgebreid. Hiervan zijn de jonge rammen (23 stuks) na 4 maanden van de kudde afgescheiden om inteelt te voorkomen. De dichtheid bedraagt nu dus gemiddeld 1 schaap per 1,7 hectare.

Om de ontwikkelingen in het gebied op de voet te kunnen volgen, is monitoring opgezet naar vegetatie, fauna en het terreingebruik van de schapen. Uit dit begeleidend onderzoek zal moeten blijken met welke dichtheid aan schapen de doelstellingen uiteindelijk het best bereikt kunnen worden.

Mw. ir. A. Ehrenburg is sinds 1988 als ecoloog werkzaam bij de afdeling onderzoek van Gemeentewaterleidingen.